

Пивовар І.В.,
*канд. юр. наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного управління.
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир.*

СУДОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Доступ до судової системи в період воєнного стану відображає спроможність держави ідтримувати дію принципу верховенства права, запобігати правовому вакууму та гарантувати правову визначеність у суспільстві. Натомість, істотні або системні обмеження доступу до судового захисту можуть призвести до зниження рівня довіри відносно державних інституцій, поширення правового нігілізму та підриву демократичних засад публічної влади. У науковій доктрині та практиці Європейського Суду з прав людини доступ до правосуддя розглядається не як формальна можливість звернення до суду, а як реальна спроможність особи ініціювати, підтримувати та завершити судовий розгляд без непропорційних перешкод. Є очевидним, що війна істотно посилює такі перешкоди, трансформуючи їх з організаційних у екзистенційні (загроза життю, фізична неможливість прибуття до суду, втрата житла чи документів). За цих умов держава зобов'язана не лише утримуватись від обмеження права на суд, а й адаптувати форми здійснення правосуддя до надзвичайних обставин.

Досліджуючи питання судової системи в Україні в умовах війни, слід розкрити саму дефініцію. Так, відповідно до Великого енциклопедичного юридичного словника, правосуддя – правозастосовна діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини

Наукові ініціативи 2026: національна візія, світові тенденції та виклики глобалізації

і громадянина, прав і законних інтересів держави [1, с. 721].

Судовій системі відводиться головне місце у здійсненні правоохоронної діяльності, що пов'язано з тими завданнями, які покладає на правосуддя як основну форму реалізації судової влади держава. Як зазначає М. Булкат «Реалізаторами правосуддя» є судова влада, як складова демократичної правової державної влади. Тобто зміст поняття «правосуддя» формується на основі категорій справедливості, рівності, законності [2, с. 152].

Перше на що хочеться звернути увагу – це те, що частина судів призупинила свою діяльність через окупацію чи активні бойові дії. Зокрема це суди на території Донецької, Луганської областей. У окремих районах, що перебувають у безпосередній близькості до зон активних воєнних дій (наприклад Херсонська, Запорізька, Сумська області), правосуддя здійснюється в обмеженому режимі. Задля врегулювання зазначеної проблеми оперативно були внесені зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема у п.7 ст. 147 зазначено «у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. Також у разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду [3].

Підкреслимо, що запровадження такої інтерактивної онлайн-мапи судів є важливою інституційною умовою сталого демократичного розвитку суспільства, оскільки вона забезпечує прозорість організації судової влади, передбачуваність реалізації права на судовий захист та рівний доступ осіб до правосуддя. Такий цифровий інструмент сприяє реалізації принципу

Наукові ініціативи 2026: національна візія, світові тенденції та виклики глобалізації

верховенства права шляхом зменшення правової невизначеності, підвищення рівня поінформованості учасників правовідносин і зміцнення довіри громадян до судової системи, що є фундаментальною цінністю правової держави.

Рада суддів України ухвалила низку рекомендацій відповідно до яких повинні діяти суди. Відповідно до таких рекомендацій повинні здійснюватись контроль і облік кадрів в апараті суду та судах, тобто призначається відповідальна особа, що здійснюватиме контроль даного питання, крім того по можливості частину працівників перевести на дистанційну форму роботи, необхідно здійснювати чергування суддів, тобто визначено певну кількість працівників, які можуть перебувати одночасно в суді [4].

Слід також зазначити, що у контексті оголошення повітряної тривоги вже існує судова практика. Так, відповідно до висновку Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду в постанові від 26 лютого 2025 року у справі № 752/8937/24 (провадження № 61-16567св24) Суд має вирішити питання про відкладення розгляду справи, якщо на початок судового засідання триває повітряна тривога, та виходити з того, що відсутній учасник справи не з'явився в судові засідання з об'єктивних і поважних причин, якщо немає клопотання про розгляд справи за його відсутності [8]. Відтак, відповідно до чинних нормативно-правових актів, ухвалених в умовах воєнного стану, організація діяльності кожного конкретного суду визначається індивідуально з урахуванням безпекової та інфраструктурної ситуації в регіоні його розташування. Такий диференційований підхід зумовлює відмову уніфікованої моделі здійснення правосуддя та передбачає адаптацію форм і способів судочинства до реальних умов функціонування судової системи. У зв'язку з цим особливого значення набувають альтернативні механізми реалізації права на судовий захист, зокрема електронне судочинство та проведення судових засідань у дистанційному форматі. Внесені до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зміни, що стосуються дистанційного формату (ч. 1 ст.

Наукові ініціативи 2026: національна візія, світові тенденції та виклики глобалізації

128) [3], обумовлені викликами воєнного часу та відповідають сучасним суспільно-правовим реаліям, оскільки спрямовані на забезпечення безперервного функціонування судової влади й одночасне зниження рівня загроз для життя, здоров'я та безпеки учасників судового процесу.

Отже судова система в Україні в умовах війни виступає не лише показником функціональної спроможності, а й критерієм ефективності всієї правової системи в цілому, демонструючи здатність держави поєднувати забезпечення національної безпеки з дотриманням фундаментальних правових цінностей. В цей період судова система в Україні в умовах війни зазнає суттєвих ускладнень, зумовлених як руйнуванням судової інфраструктури, так і порушення належного функціонування процесуальних механізмів. Попри зазначені виклики, держава вживає комплексних заходів, спрямованих на забезпечення безперервності здійснення правосуддя та збереження реального доступу до нього.

Список використаних джерел:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред.акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2012. 1020 с.
2. Булкат М.С. Теоретико-правові засади розвитку та функціонування судової влади: монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2018. 504 с.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 23.01.2026 р.)
4. Лазар У. Здійснення правосуддя в умовах війни. *Юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 69-73 URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2023/9.pdf (дата звернення 18.01.2026 р.)